

Eseu asupra încremenirii

Iulian FRUNTAȘU (n. 5 iulie 1970, Chișinău, RSSM), scriitor român. După absolvirea Facultății de Litere (1992), a fost angajat la Ministerul Afacerilor Externe. Din 1997 a lucrat în cadrul mai multor misiuni OSCE în Georgia și în fosta Iugoslavie. A fost șef adjunct al Delegației Permanente a Republicii Moldova pe lângă OSCE (Viena) în perioada 1998-2001. În 2005-2008 a fost director al Programului Inițiative Europene al Fundației Soros-Moldova, iar în 2010-2011, consilier al prim-ministrului pentru politica externă. Doctor în științe politice (1999), Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Autor al volumului *O istorie etnopolitică a Basarabiei*, Editura Cartier, 2002 (Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova pentru cea mai bună carte de istorie). Ambasador al Republicii Moldova în Marea Britanie în perioada 2011-2016.

A debutat cu volumul de poeme *Beata în marsupiu*, Editura Cartier, 1996 (Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova pentru debut). Au urmat microantologia bilingvă engleză-română *God's Ear*, Editura Slow Dancer Press, Londra, 1998; studiul *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, 2002; volumul de poeme bilingv român-englez *St. Bosnia Blues*, Editura Cartier, 2006, antologia de versuri *Să fi fost totul o mare păcăleală*, Editura Cartier, 2016.

Iulian FRUNTAȘU

Eseu asupra încremenirii

O istorie subiectivă
a Republicii Moldova

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Cărțile Cartier pot fi procurate online pe shop.cartier.md și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria online, shop.cartier.md.

Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.

Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: romania@cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Marina Darii

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons offices

Iulian Frunțașu

ESEU ASUPRA ÎNCREMENIRII. O ISTORIE SUBIECTIVĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Ediția I, noiembrie 2019

© 2019, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Approbat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale și editat cu contribuția Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Frunțașu, Iulian.

Eseu asupra încremenirii: O istorie subiectivă a Republicii Moldova/Iulian Frunțașu. – [Chișinău]:

Cartier, 2019 (Tipogr. "Bons Offices"). – 192 p. – (Colecția "Cartier istoric"/coord. de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Referințe bibliogr. în subsol. – Indice de nume: p. 187-189. – Apare cu contribuția Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova. – 700 ex.

ISBN 978-9975-86-384-1.

94(478)

F 94

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
Țara de la o margine, încărcată cu mai multe patrii	11
Moașele Unirii cu România din 1918: anarhia rusă, războiul și răsturnarea bolșevică	38
Basarabia interbelică, RASSM și cel de-al Doilea Război Mondial	58
Pilonii Moldovei Sovietice: teroarea, modernizarea și cooptarea	84
Cutia Pandorei deschisă: perestroika și destrămarea URSS	109
Național-șovinismul rus, războiul cu Rusia și crearea enclavei transnistriene	129
Tranziția democratică între imaginarul statalității și fantezmele modernizării	154
În loc de concluzii	178
<i>Indice de nume</i>	187

Prefață

Istoria reprezintă o aventură pasionantă în statele de la periferie, deoarece este contestată cumva *ab definitio* – unde în altă parte decât la frontieră lucrurile devin incerte și discutabile? Fragilitatea pronunțată a statelor în cauză este direct proporțională cu impetuositatea dezbaterilor referitoare la identitățile etnice, politice, culturale și religioase. Cuplată cu partizanatul intensificat prin intermediul rețelelor sociale, istoria dezbină și mai mult, iar clivajele din societate, grație ideologilor săi mai radicali, reduce și mai mult spațiul necesar pentru o privire detașată asupra identităților. Aceasta nu contribuie la crearea unei platforme pentru dezbateri poate mai puțin pasionale, însă absolut necesare, credem noi, nu doar pentru dezvoltarea unor deprinderi intelectuale de raționalizare, ci și pentru edificarea unei identități inclusive fără de care sunt imposibile toleranța și democrația.

Indiscutabil, este dificilă asumarea și menținerea constantă a unor atitudini echilibrate într-o lume care structurează realitatea în conformitate cu părtinirea culturală sau înregimentarea ideologică. Faptul că oferim prioritate constructivismului artefactelor sociale, cum ar fi clasa și etnia/națiunea, nu înseamnă neapărat că negăm potența primordialismului – în pofida evoluțiilor științifice și, în special, tehnologice actuale, omul rămâne a fi o ființă arhaică, care are nevoie de siguranța psihologică ce cuprinde inclusiv solidaritatea semenilor și loialitatea tribală. Aceasta este, deseori, mai importantă decât căutarea adevărului. La ce-ar folosi acesta? Și, la urma urmei, ce este adevărul? Și oare poate exista un singur adevăr? Nu

cunoaștem, bineînțeles, răspunsurile la chestiunile fundamentale epistemologice, însă intuim faptul că ar fi necesară recuperarea unui centru cognitiv care oferă speranțe caracterului universalist al lui *homo sapiens*, dincolo de identitățile cultural-etnice de care avem nevoie pentru confortul nostru emoțional.

Anume în această cheie abordăm și istoria postsovietică a Republicii Moldova, dar și cea de pe timpul Imperiului Rus și celui Sovietic. Problema fundamentală rămâne credibilitatea acestui proiect după 28 de ani de tranziție. Absența succeselor în domeniul libertăților fundamentale și cel economic nu face decât să scoată în evidență construcția hazardată a artefactului în cauză – statalitatea Republicii Moldova, dar și încremenirea cetățenilor săi într-o *intractabilitate*¹ care îi scoate în afara istoriei contemporane.

Eseul asupra încremenirii nu este, prin definiție, o analiză detaliată a proceselor politice, economice și sociale din Republica Moldova pe parcursul anilor, deși observațiile și concluziile cărții se bazează, evident, pe fapte și pe sursele bibliografice care țin de acest subiect. Doar că am decis să alegem o formă mai potrivită de prezentare a ideilor în speranța unui dialog absolut necesar în starea actuală și perspectivele Republicii Moldova, destul de sumbre la momentul de față.

¹ Vezi Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei* (Chișinău: Cartier, 2002), disponibilă online la www.fruntasu.org

Țara de la o margine, încărcată cu mai multe patrii

Există în percepția populară, dar și în scrierile autorilor locali, ancorați iremediabil în pășunism, imaginea unei Moldove în calea tuturor relelor, un tărâm care a rezistat hoardelor barbare, otomanilor, tătarilor, rușilor – o structură ideatică și emotivă care pune în evidență vicisitudinile sorții, dar și dăinuirea „milenară” a românilor/moldovenilor² pe acest teritoriu – „pe un picior de plai, pe o gură de rai”.

Lamentațiile că Moldova a stat „în calea tuturor răutăților”, chiar dacă nu sunt originale, oferă totuși un bun temei pentru refularea frustrărilor de a ne fi trezit la marginea Europei, nu doar din punct de vedere geografic, ci și cultural, economic și social. Aceasta însă nu reprezintă o privire trează asupra trecutului și nici una stimulatorie asupra viitorului. A fost Moldova cumva mai nenorocită decât alte țări și popoare? Ba bine că nu! Adevărat că s-au tot perindat popoare

² Vom utiliza termenul „moldoveni” mai degrabă în sens teritorial decât etnic și raportat la istoria de dinainte de crearea României, dar și în raport cu perioada sovietică a Basarabiei. Atunci când termenul este utilizat în raport cu „românii basarabeni”, se sugerează o autoidentificare națională. Moldoveniștii reprezintă un grup activ de agitatori sociali care promovează identitatea moldovenească opusă celei românești, acest curent ideologic fiind propriu, în particular, primelor două decenii ale istoriei postsovietice a Republicii Moldova. „Limba moldovenească” va fi utilizată în contextul istoric al RASSM și RSSM, fără a-i atribui, bineînțeles, sensul unei limbi separate de limba română.

migratoare de-a lungul secolelor pe teritoriul cuprins, mai târziu, de Principate și de Basarabia și este evident că unele populații migratoare s-au stabilit pe aceste pământuri, că doar nu erau să ceară permis de reședință!

Dar să începem printr-o succintă incursiune în Evul Mediu. Atunci domnitorii Principatelor și-au menținut puterea concentrată în mâinile lor, utilizând dreptul bizantin, care a conviețuit o perioadă îndelungată cu instituții și tradiții autohtone, cum ar fi marea adunare a țării și oastea mare a țării, care îi includea și pe țărani. Aceștia din urmă au fost relativ liberi pe parcursul unui secol și jumătate deoarece domnitorii aveau nevoie de ei pentru a se opune otomanilor. Diferențierea socială s-a produs relativ târziu, țărani nimerind în relație de șerbie în raport cu boierii.

Caracterul frontalier al așezărilor i-a făcut pe otomani să prefere colectarea birurilor, deoarece era mai eficient din punct de vedere economic decât instalarea unui pașalâc. Totodată, raidurile tătarilor nomazi, dar și ale altor supuși ai Porții, duceau la migrația populației locale și la dispariția rutei de export de grâne din Polonia în Istanbul și preluarea acestui comerț de către Principate, ai căror boieri, în consecință, au devenit mai influenți politic și social, transformând țărăni în șerbi. Însă oligarhia boierească nu a obținut instituții reprezentative sau cel puțin o identitate distinctă de clasă, ca în Polonia, din cauza productivității proaste, a fragmentării terenurilor etc., domnitorii „îmblânzindu-i” cu posturi.³

Revenind la migrații și raportul cu localnicii, aceasta nu întotdeauna a însemnat imixtiune sau violență, ci mai degrabă o anumită instabilitate la care o populație locală nenumeroasă s-a adaptat

³ A se vedea mai amănunțit Андрей Кушко, Виктор Таки, при участии Олега Громова, *Бессарабия в составе Российской Империи, 1812-1917* (Москва: Новое Литературное Обозрение, 2012), care reprezintă una dintre cele mai bune cărți scrise în limba rusă despre Basarabia în componența Imperiului Rus.

suficient de bine, inclusiv prin preluări directe de la „venetici”, pentru a supraviețui. Totodată, acest element al „localului” a fost și este extrem de alterat și nici nu sunt necesare analize complexe ale ADN-ului pentru a demonstra alteritatea – însăși existența unei populații pe acest pământ arată că tactica „naturală” a adaptării (puținele lupte au fost irelevante și mult exagerate în mitologia ulterioară a agitatorilor naționaliști) a fost cea corectă, chiar dacă a modelat caracterul oamenilor într-un fel care nu a făcut posibilă evoluția unui stat puternic din punct de vedere politic și militar. Din aceste considerente „melting pot”-ul local/regional a reprezentat singura posibilitate de supraviețuire a populației „autohtone”. Oricum, indiferent de popoarele migratoare, numărul populației a continuat să fie scăzut pe parcursul secolelor, iar orașele, în sens european, au fost inexistente. Mai degrabă, existau niște centre de reședință ale domnitorilor și/sau ierarhilor Bisericii decât centre urbane, cu meșteșugurile de rigoare, cu spiritul lor antreprenorial, cel academic și de autogovernare. Adevărat, au fost construite orașe în stil german, însă spiritul urban, atâta cât a fost, nu era generat de români, ci de alte etnii. Nu este neapărat un viciu, bineînțeles, însă dintr-o perspectivă mai largă civilizația urbană nu se poate limita la muzică și baluri importate de localnici din Occident, nici chiar la mai multe străzi pavate și asfaltate, la iluminatul public, apa potabilă sau canalizare⁴. Iar o mai mare specializare a meșteșugurilor, consolidarea târzie a sistemului de bresle, intensificarea comerțului cu

⁴ Referitor la temele legate de istoria urbană în spațiul românesc, a se vedea Laurențiu Rădvan, ed., *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente* (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: Iași, 2006); Laurențiu Rădvan, ed., *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate* (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: Iași, 2007); Laurențiu Rădvan, ed., *Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec. XVI – jumătatea sec. XIX)* (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: Iași, 2014).

Orientul nu au reprezentat acele condiții necesare pentru lansarea unei revoluții industriale proprii, după cum s-a întâmplat în Imperiul Britanic și în statele din nord-vestul continentului european. Cu alte cuvinte, civilizația urbană este similară cu modernitatea în sens occidental, în momentul de față aceasta însemnând tehnologii performante, inovații și cercetări, inteligență artificială etc. După cum am importat elemente separate ale civilizației urbane cu două-trei secole în urmă, la fel procedăm și acum, însă aceasta nu ne face moderni. În acest sens, Chișinăul are mai multe în comun cu Kinshasa decât cu Londra sau Amsterdam, fiind înrudite pe aceeași linie de încremenire sau evadare din istorie.

Contextul geopolitic de la începutul secolului al XIX-lea a însemnat pentru Principatul Moldovei, și puțin mai târziu pentru Basarabia, o prezență tot mai insignifiantă a otomanilor și una tot mai vizibilă a rușilor și a altor colonizatori/migranți pe care Imperiul Rus îi utiliza în procesul de consolidare a noilor achiziții. Bucovina devenise parte, în 1774, a monarhiei Habsburgilor și chiar dacă Imperiul Austriac nu s-a extins teritorial asupra Principatelor, în perioada respectivă ponderea factorului habsburgic a fost importantă, fiind luată în calcul atât de Imperiul Otoman, cât și de cel Rus. De remarcat că Viena întotdeauna a servit drept punct de atracție pentru boierii și intelectualii moldoveni, unde mergeau pentru studii, afaceri, divertisment, cumpărături (de acolo își procurau trăsurile, de exemplu). Semnificativ a fost faptul că exact la fel s-a întâmplat peste două secole, când alți potențați ai zilei, cum ar fi ex-premierul Ion Sturza sau ex-liderul separatist transnistrian Igor Smirnov, mergeau la Viena, primul – pentru afaceri, al doilea – pentru vizite la doctori, ambii cu pașapoarte diplomatice moldovenești.

Retragerea otomană din Europa la sfârșitul secolului al XVII-lea, activitatea altor puteri în regiune și a actorilor locali, i-a determinat pe otomani să introducă sistemul fanariot. Campania nereușită a lui Petru I la Prut, în iulie 1711, și retragerea lui Dimitrie Cantemir

în Rusia a convins Istanbulul că singura soluție este monopolul fanarioșilor. Consolidarea regimului fanariot pe parcursul secolului al XVIII-lea a însemnat plasarea mai fermă a Principatelor în câmpul ideatic otoman, deși este discutabil dacă acestea din urmă au avut de pierdut ceva la momentul respectiv sub aspectul unei independențe diplomatice sau militare, pentru că oricum nu le aveau decât într-o măsură redusă. Pe de altă parte, expansiunea otomană în direcția est nu s-a realizat în conformitate cu logica aplicată în Balcani, regiune care de secole era văzută de turci drept cap de pod spre Europa. Dar chiar și având un grad mai mic de subordonare formală față de Istanbul, aceasta nu i-a împiedicat pe boierii moldoveni, în dulcele stil balcanic, să conspire împotriva Imperiului Otoman, atunci când apărea oportunitatea în cauză și să lupte împotriva altor popoare creștine când le era convenabil. Deși în termeni geografici Principatele și, mai târziu, Basarabia nu au făcut parte din regiunea Balcanilor, la nivel cultural, politic și de mentalitate, au împărtășit aceleași trăsături constitutive deoarece au aparținut Imperiului Otoman, care a perfecționat talentele locale în ce privește oportunismul, luptele intestinale, fragmentarea etc.

Este adevărat, în același timp, faptul că fanarioșii, atunci când au ajuns la București și prin Iași, au contribuit, mai degrabă involuntar, dar nu mai puțin important din acest considerent, la inițierea curentului iluminist francez în Principate, aducând administratori și profesori francezi, ultimii începând să-i educe și pe copiii boierilor. Astfel, rădăcinile acestui fenomen cultural, dar și politic, de răspândire a culturii și a modelelor franceze în spațiul românesc, s-au datorat anume fanarioșilor.⁵ Chiar începând cu Mavrocordat, acesta ajungând la putere, i-a eliberat pe țărani, a încercat să promoveze reforma, creând o clasă de administratori și reducând din

⁵ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile* (Univers: București, 1982).

arbitrarul boierilor, însă fără prea mare succes. Acestui fapt se și datora cumva invitarea străinilor pentru administrare și alte funcții într-un stat rațional.

Toate statele regiunii, inclusiv Principatele Române, au avut aproape aceeași soartă politică de întârziere a unificării naționale. Caracterul transfrontalier al zonei în care se ciocneau interesele contradictorii ale imperiilor conducea, deloc accidental, la faptul că acel „cordon sanitar” era compus din state mai mici, gestionabile și influențabile de către marile puteri. Aceasta a format o tradiție politico-istorică ce consfințea rivalitățile medievale într-o tradiție îndelungată de competitivitate și contradicții militante, creând un cerc vicios în care fragmentarea etnopolitică a Balcanilor a întârziat, pe de o parte, unificarea națională a statelor din zonă, iar pe de alta, a introdus în cultura politică a acestora, dar și în circuitul internațional al ideilor politice, un termen aparte – cel de balcanizare, – care poartă conotații peiorative în limbajul politico-diplomatic european.

În același timp, ar fi necesar să remarcăm inutilitatea stabilirii priorității surselor prototradiției de teritoriu dependent. Am fost slabi pentru că am fost ocupați sau am fost ocupați pentru că am fost slabi? Nu există un răspuns univoc deoarece ambele sunt corecte și complementare, consolidând un fapt care poate nici nu are nimic în comun cu temeritatea sau inteligența protagoniștilor evenimentelor, ci cu un set complex de explicații, printre care se regăsește inclusiv întâmplarea – un fapt nu tocmai științific, însă real nu doar în viața indivizilor, ci și în cea a popoarelor. Totodată, putem susține că, din cauza subdezvoltării generale, care nu a permis unificarea națională timpurie și lansarea procesului de industrializare, culturalizare și liberalizare, imperiile au reușit mai ușor să domine astfel de teritorii.

Moștenirea bizantină comună a oferit un liant economic, social și cultural necesar de cooperare nu doar între popoarele subjugate (pe orizontală), ci și de coabitare (pe verticală) între turcii care au cucerit Constantinopolul în 1453 și popoarele slave din Balcani, dar

și populația Principatelor. După cum barbarii, cucerind Roma, au asimilat, într-o măsură oarecare, cultura acesteia, la fel și turcii au asimilat, până la un anumit nivel, cultura bizantină, aceasta propulsându-i la gradul cel mai înalt de europenitate printre musulmani, într-un sistem de relaționare unic sub aspect civilizațional.⁶

Căderea Imperiului Bizantin le-a oferit rușilor un *raison d'être* pentru consolidarea ortodoxiei, în stil rusesc, subordonată statului, și proiectarea puterii Imperiului Rus prin intermediul viziunii pan-balcanice, îndreptate spre recucerirea Constantinopolului. Simbolică și cumva programatică în acest context este căsătoria lui Ivan al III-lea cu Sofia Paleolog, nepoata ultimului împărat al Bizanțului, Constantin al XI-lea, și preluarea păjirii cu două capete a dinastiei Paleolog. Obiectivul politic distant de recucerire a Constantinopolului a servit drept un impuls constant în procesul de expansiune, astfel fiind ocupate mai multe teritorii, faptul în cauză modelând fizionomia politică, militară și culturală a poporului rus. Moștenirea bizantină este extrem de complexă și lupta pentru aceasta s-a dus pe diferite dimensiuni, însă capacitatea Rusiei de a extrage din Bizanț o legitimitate care îi lipsea în acel moment este semnificativă.

Pe de altă parte, boierii din ambele Principate au fost destul de flexibili în ce privește identitatea lor etnoreligioasă și au început să-și afirme mai insistent ortodoxia doar odată cu slăbirea Imperiului Otoman. Evident, într-o măsură mai mică decât populațiile musulmanizate ale Balcanilor, însă mulți dintre boieri au fost loiali Istanbulului atâta timp cât acesta reprezenta sursa de putere militară, politică și financiară (au fost și mulți creștini care s-au musulmanizat de bunăvoie și au intrat în serviciul sultanului), iar atunci când se răsculau împotriva otomanilor, o făceau în urma

⁶ Această opinie are la bază, bineînțeles, eurocentrismul, însă în lipsa altor cadre credibile de analiză și referință fundamentală, este singura soluție posibilă, cu toate riscurile de părtinire inerente, sub aspect cultural și rasial.

unor calcule legate de putere și nu în urma exersării principiului de „apărători ai creștinătății”, după cum s-au intitulat mai târziu – puterea a fost extrem de tranzacțională în această parte a lumii, devenind deja o tradiție consacrată în zilele noastre. Totodată, nici retorica manipulatorie nu reprezintă un lucru nou, propriu perioadei de post-adevăr în care trăim momentan – elitele politice încă din timpuri străvechi au excelat în interpretarea interesată, univocă și, bineînțeles, „eroică” a faptelor consumate. Țăranii, pe de altă parte, aveau o identitate ortodoxă difuză, considerând creștinătatea drept un fapt natural și legat de locul unde trăiesc. Doar odată cu lansarea războaielor ruso-turce au început și locuitorii Principatelor să înțeleagă mai bine faptul că sunt ortodocși și că ar trebui, în mod normal, să consolideze comunitatea lor, inclusiv la nivel religios. Turcii, în acest fel, deveneau mai mult decât o calamitate naturală, ei erau străinii cărora trebuia să te opui sau, cel puțin, să-i ignori. Sunt mai multe expresii frazeologice, în prezent nu tocmai corecte din punct de vedere politic, dar revelatoare în ce privește percepția populară: „Unde te grăbești așa, dau turcii?” „Turcul tot turc rămâne.” Sau: „Ce, nu înțelegi, ești turc?” etc.

Toleranța religioasă a turcilor în această zonă a fost determinată mai degrabă de lipsa unui obiectiv strategic – direcția est de expansiune, împotriva Rusiei și pe un teritoriu slab populat, nu din alte cauze, Bosnia, de exemplu, fiind tratată cu totul altfel, prin musulmanizarea forțată a unei părți numeroase a populației locale. Credința ortodoxă a boierilor a fost, pe de altă parte, structurată de necesitatea organizării vieții politice, sociale și culturale, însă în ce măsură aceasta reprezenta un „mesianism” religios este cu totul altă discuție. Anume această formă al cărei fond este incert sub aspect misionar reprezintă natura tranzacțională a vieții politice, dar și religioase în țările române. Cu alte cuvinte, doar războaiele religioase sau utilizarea religiei pentru o expansiune teritorial-imperială îi oferă un grad „pur”, pe când „conviețuirea religiilor” în Evul Mediu a

fost determinată de absența unui obiectiv strategic al grupului etnic majoritar, nu de toleranța în sensul în care o înțelegem în secolul XXI. Altfel, religia a fost, esențialmente, una orientată politic de către clasa conducătoare, răspunzând la necesitățile de organizare și care reflecta cumva potența militară și politică a elitelor, dar și proiectarea credibilă a puterii.

Otomanii au adus cu ei și multe lucruri bune deoarece au integrat cultura bizantină și cea musulmană într-un melanj care deseori avea efecte pozitive asupra societății, însă acest lucru nu prea a fost recunoscut la justa sa valoare din cauza transformării turcului în dușman de moarte al popoarelor din sud-estul Europei. Procesul în cauză s-a desfășurat o perioadă îndelungată, fiind codificat în norme de comportament, în particular în deceniile de decădere a Imperiului Otoman, și mai târziu – în perioada ascensiunii naționalismului.

Statutul internațional precar al Principatelor a fost evident nu doar în contextul tradiției fanariote și al planurilor de ocupație și împărțire a acestora, ci și în atitudinea elitelor care, în cazul Principatului Moldovei, cel puțin, tranzacționau ușor suveranitatea limitată a țării, solicitând alipirea la Rusia. Asemenea dispoziții și proiecte ale elitei moldovenești nu arătau nici cel mai mic grad de solidaritate etnică panromânească și/sau o mișcare spre independență, ca în cazul Poloniei. Dimpotrivă, Rusia era văzută nu doar ca un protector, ci și ca un posibil „aliat” și „tovarăș de drum” cu care Moldova s-ar putea uni pentru a supraviețui într-un mediu general ostil⁷. Adevărat este și faptul că solicitările de protecție reprezentau o formulă tradițională în limbajul diplomatic medieval care nu im-

⁷ A se vedea: 1656, Июня 29, – Грамота Молдавскому Воеводе, Владетелю Стефану на принятие его со всею Молдавскою землею в подданство России. și 1688, Декабря 28, – Грамота Молдавскому Воеводе и Владетелю Шербану Кантакузину, обнадеживающая в принятии его со всеми подвластными его землями в Российское подданство, în „*Basarabia în Colecția completă a legilor Imperiului Rus*”. Volumul 1, *Documente extrase*

plicau neapărat dorința de închinare a țării, ci mai degrabă o formă de măgulire. Practicat de statele slabe, asemenea manevre scoteau în evidență caracterul tranzacțional al statalității, fapt evident și în timpurile noastre, prin semnarea Acordului moldo-rus de încetare a focului din iunie 1992, elaborarea Memorandumului Kozak, subordonarea președintelui Dodon și a PSRM intereselor Kremlinului.

Rușii au ocupat Moldova și Țara Românească în urma Armistițiului de la Slobozia (24 august 1807), iar Kutuzov a devenit guvernator general, proclamând unirea Principatelor cu Imperiul Rus. Și aici boierii moldoveni au avut grijă de interesele proprii, nu ale țării, încercând să-și recupereze moșiile din raialele turcești și din Bugeacul părăsit de tătari. Pentru majoritatea boierilor considerentele de profit au fost mai importante decât argumentele abstracte în favoarea unității neamului, acest fapt demonstrând gradul scăzut al conștiinței naționale. La fel după cum și anexarea Basarabiei în 1812 nu a produs decât proteste izolate, speranța, probabil, fiind că, în urma războiului cu Napoleon, lucrurile ar putea reveni la situația inițială, speranță care s-a dovedit a fi deșartă.

Imperiul Habsburgic a fost cel care a contribuit, prin intermediul centralizării puterii și raționalizării instituțiilor, la consolidarea conceptului de frontieră modernă. Pentru aceasta au existat motive de securitate legate de sănătate (protecția împotriva ciumei care venea din provinciile otomane) și de logistică (zona frontierei militare extinse). Imperiul Otoman, deși a avut hotare clare la est (marcate prin intermediul cetăților – raia), acestea erau insuficient de explorate și prost delimitate.

Însă după ocuparea Basarabiei de către ruși este semnificativă antrenarea unei geografii exacte și cu valențe politice. Manifestul lui Alexandru I din 5 august 1812 prezintă cu precizie teritoriul

din colecția I (1649-1825). Lucrare îngrijită de Mihai Tașcă, Igor Ojog și Igor Șarov (Chișinău: Cartdidact, 2017). p. 141 și p. 168.